

Öğretmenlerin Gözüyle İngiltere’de Vatandaşlık Eğitimi *

Gökhan Önal ¹, Cemil Öztürk ², Seyfi Kenan ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, vatandaşlık dersinin okullardaki önemi, vatandaşlık eğitiminin kavramsallaştırılması, vatandaşlık dersinde karşılaşılan güçlükler ve bu güçlükleri ortadan kaldırmak için kullanılan yöntemler konusunda İngiltere’deki mevcut durumu belirlemektir. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine uygun bir şekilde tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bu kapsamda vatandaşlık derslerinde gözlemler ve katılımcı öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında zaman, 2010 yılından bu yana Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik (Science, Technology, Engineering, and Mathematics, kısaca STEM) derslerine verilen önemin arttığı ve buna karşılık vatandaşlık dersine verilen önemin belirgin bir şekilde düştüğü görülmüştür. Dahası, vatandaşlık eğitiminin daha önceki siyaset bilimi ile ilişkilendirilen kavramsallaştırılması zayıflayarak, ahlakilik ve millilik vurgusunun yapıldığı, bilgi verilmenin amaçlandığı karakter eğitimi ve yurt bilgisi olarak adlandırılabilir bir derse dönüşmeye başladığı belirlenmiştir. Ancak, her ne kadar siyasetçiler için öncelikler değişse de öğretmenler için durum farklıdır. Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi konusunda kendilerinden beklenenden daha fazlasını yaptıkları anlaşılmıştır. Bu araştırmanın bulguları ışığında; İngiltere’de vatandaşlık eğitimi konusunda farklı okullarda durum çalışmalarının ve karşılaştırmalı araştırmaların yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler

İngiltere
Vatandaşlık eğitimi kavramı
Vatandaşlık dersi
Vatandaşlık alan öğretmeni
Öğretim güçlükleri
Öğretim yöntemleri

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 23.12.2016
Kabul Tarihi: 10.08.2018
Elektronik Yayın Tarihi: 22.10.2018

DOI: 10.15390/EB.2018.7060

Giriş

İngiltere, küreselleşme ve artan göç dolayısıyla son yıllarda genç vatandaşlarının eğitiminde çeşitli zorluklarla karşılaşmış, küreselleşme ve artan göçler ülkeyi kozmopolit bir hale getirmiştir. Ülke; seçimlere düşük katılım, göç sorunu ve çeşitli aşırılıklar (radikalizm) gibi, özellikle gençlerin içinde olduğu kimi toplumsal sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Küreselleşme ve göçten eğitim sistemi de etkilenmiştir. 1990’ların sonunda Ulusal Müfredata (National Curriculum) konulan vatandaşlık dersi bu tür sorunlara eğitim yoluyla çözüm arayışında ve özellikle gençlerin siyaset konusunda eğitimi için bir umut olarak ortaya çıkmıştır (Kiwan, 2008).

* Bu makale UCL Institute of Education Uluslararası Demokratik Vatandaşlık ve Eğitim Merkezi'nin (ICEDC) 10. yıllık toplantısında sunulan bildirinin genişletilmiş sürümüdür.

¹ Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi, Türkiye, onal_gokhan@hotmail.com

² Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Türkiye, cozturk@marmara.edu.tr

³ Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye, seyfi.kenan@marmara.edu.tr

İngiltere’de, devlet okullarında 5-16 yaş grubu öğrencilerin eğitiminde uygulanması zorunlu, ülke genelinde öğretim birliğini sağlamaya dönük standartları belirleyen bir Ulusal Müfredat belgesi ilk kez 1989 yılında hazırlanmıştır. Bu belgede, okullarda yer alması gereken zorunlu ve seçmeli dersler ile bu derslerin genel amaçları ve özet bir şekilde içerikleri yer almaktadır. Yaşanan bir diğer ilk, 2002 yılında Ulusal Müfredatta vatandaşlık eğitimine zorunlu bir ders olarak yer verilmesidir. Bu gelişmeyle, dönemin iktidarı İşçi Partisinin vatandaşlık eğitimine dair politikası araştırmacılar arasında daha fazla ilgi çekmiştir (Jerome, 2012; Kisby, 2007; Kiwan, 2008; Pykett, 2007, 2010). Ancak, vatandaşlık eğitiminin okullardaki son durumu konusunda, özellikle 2010 yılında İşçi Partisinin iktidardan düşmesi ve Muhafazakâr Parti ile Liberal Demokrat Partinin koalisyon hükümetini kurmasından sonra, yapılan araştırmalar yeterli olmamıştır.

Koalisyon hükümetinin yaptığı vatandaşlık eğitimini ilgilendiren ilk değişikliklerden birisi, İngiltere’de devlet okulları olarak geçen akademi (academy) ve ücretsiz okulların (free school) Ulusal Müfredatı takip etme zorunluluğunun kaldırılması olmuştur. Akademiler, merkezi hükümetin bütçe ayırdığı, devlet okulları içerisinde uygulanacak ders öğretim programları, bütçenin harcanması gibi konularda en bağımsız okullardır. Ücretsiz okullar ise kuruluşunda ve işleyişinde ailelerin/velilerin daha çok söz sahibi olduğu devlet okullarıdır. Bu okullar İngiltere’deki ilköğretim okullarının %50’den fazlasını oluşturmaktadır. Bu değişiklik okullara kendi programlarını oluşturma konusunda daha fazla özgürlük vermiş ancak ülke genelinde öğretim birliği bozulmaya ve okullarda vatandaşlık eğitimi gibi dersler konusunda birbirinden farklı uygulamalar görülmeye başlamıştır. Dahası 2010 yılında vatandaşlık eğitiminin de içinde bulunduğu bazı dersler için İngiltere’de teftiş kurumunun (The Office for Standards in Education, Children’s Services and Skills, kısaca Ofsted) yapmış olduğu düzenli teftişlere eğitim bakanlığı tarafından son verilmiştir.

Unutulmamalıdır ki, modern toplum, rasyonel değerleri ve sivil ilkeleri özümsemiş yurttaşlar ve bu yurttaşlar arasında sürekli devam eden iletişim sayesinde var olur. Rasyonel değerler, sivil ilkeler ve yurttaşlar arasında nitelikli ve sürekli iletişimin varlığı modern toplumu, aynı zamanda topluluktan da ayıran temel özelliklerdir. Bir başka ifadeyle toplulukta ne rasyonel değerler, ne sivil ilkeler ne de bireyler arasında sürekli bir iletişim söz konusudur. Toplumun, dolayısıyla toplumsal yaşamın inşa sürecinde bu temel özelliklere sahip yurttaşın oluşumu ise eğitimin modern çağdaki en önemli vizyonlarından biridir. Bu makalenin konusu, modern ve demokratik bir toplumsal yaşam sürecinin son yıllarda sağlıklı bir şekilde devamı için çaba gösteren İngiltere’de, vatandaşlık eğitiminin karşılaşmış olduğu sorunları öğretmenlerin gözüyle incelemektir. Türkiye’deki okuyucu için böyle bir çalışmanın katkısı nedir diye sorgulanırsa, şu denebilir; bu çalışma, yukarıda bahsedilen temel özellikleri gerçekleştirmek amacıyla kendine özgü modern ve demokratik toplumsal yaşamın devamlılığı için uğraş veren Türkiye’nin de vatandaşlık eğitiminde karşılaşmış olduğu zorlukları veya meydan okumaları benzer bir misyonu olan Avrupalı başka bir ülkeyle karşılaştırmalı olarak takip ederek anlama ve sorun çözme becerisini geliştirmede katkıda bulunabilir.

Okullarda farklı vatandaşlık öğretim programlarının ve uygulamalarının olduğu ve düzenli Ofsted teftiş raporlarının durdurulduğu bir dönemde, bu çalışmaya benzer araştırmaların bulguları vatandaşlık eğitiminin mevcut durumunu öğrenmek için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı İngiltere’de ziyaret edilen okullardaki vatandaşlık eğitiminin mevcut durumunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Vatandaşlık dersinin okullardaki mevcut konumu (statüsü) nedir?
- Vatandaşlık dersi alan öğretmenleri vatandaşlık eğitimi kavramından ne anlamaktadır?
- Vatandaşlık dersi alan öğretmenlerinin derslerinde karşılaştıkları öğretimle ilgili zorluklar ve bu zorluklara buldukları çözümler nelerdir?

Vatandaşlık Eğitimi Kavramı

Vatandaşlık kavramı hukuk, siyaset, sosyoloji başta olmak üzere birden çok disiplinle ilişkilendirilebilir. Bu kavramın kökeni Antik Yunan ve Roma dönemindeki şehir devletlerine kadar geri götürülebilir. Vatandaşlık ilk olarak bu şehir devletlerinde katılım hakkına sahip olan soylu sınıfla ilişkilendirilmiştir. Bu tarihsel dönemde, sadece ülkede yaşayan soylu erkeklerin sahip olduğu bazı ayrıcalıkları anlatmak için kullanılmıştır. Soylu sınıfa özgü bu ayrıcalıklar Fransız devriminden sonra ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olanların haklarına ve ödevlerine dönüşmüştür (Heater, 2004). Fransız devrimi ile birlikte ortaya çıkan bu cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışında, devlet yüceltilerek vatandaşların haklarından çok ödevleri vurgulanmıştır. İngiltere’de ise monarşinin yıllar içerisinde parlamenter demokrasiye dönüşmesi, Fransa ve Amerika Birleşik Devletlerindeki gelişmelerin etkisiyle birlikte on sekizinci yüzyıldan günümüze doğru önce kişisel ve siyasal sonra ekonomik, sosyal ve kültürel hakların vatandaşlara tanınması daha liberal bir vatandaşlık anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu konuda en yaygın olarak bilinen Marshall’ın geliştirmiş olduğu kişisel, siyasal ve toplumsal haklara dayanan vatandaşlık teorisi (Marshall ve Bottomore, 1992).

Günümüzde vatandaşlık kavramının ise; statüde, hissiyatta ve uygulamada vatandaşlık olmak üzere üç bileşenden oluştuğu söylenebilir (Osler ve Starkey, 2005). Statü olarak vatandaşlık, bir takım haklara ve bu hakların yanında bir takım ödevlere işaret eder. Haklar garanti olmayıp bu hakların korunması için bireylerin sürekli bir mücadelesi gerekir. Hissiyatta vatandaşlık, yaşanan çevreye (yerel, ulusal ve küresel boyutta) aidiyet hissetmeyle ilgilidir. Bireylerin bir ülkeye mensup olduklarını gösteren vatandaşlık statülerinin olması, onların yaşadıkları ülkeye ve topluma kendiliğinden aidiyet geliştirmelerine yetmemektedir. Vatandaşların bazılarının sahip olduğu ama bazılarının olmadığı bir takım ayrıcalıklardan yoksun olan bireyler yaşadıkları topluma ve ülkeye aidiyet duygusu geliştirme konusunda güçlük yaşayabilirler. Burada çoğunluğun azınlıkta olan vatandaşları anlaması ve devletin de azınlıkta olan vatandaşların haklarını güvence altına alması önemlidir. Uygulamada vatandaşlık ise toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomi ile ilgili faaliyetlere katılımı ilgilidir. Örneğin kamuda görev almanın herhangi bir ırk, etnisite, inanç ya da cinsiyete bakılmaksızın liyakat usulüne göre belirlenmesi uygulamada vatandaşlığın gerçekleşmesi için olumlu bir durumdur. Vatandaşlık eğitimi, kısaca bu üç boyutla -statü, hissiyat ve uygulama- ilgili eğitimidir (Osler ve Starkey, 2005).

Vatandaşlık eğitiminin, bireyin sadece görev ve sorumluluklarını öğrendiği bir ders değil, aynı zamanda haklarını ve kendisini ilgilendiren her konuda karar alma sürecine katılımı öğrendiği bir ders olması beklenir. Avrupa Konseyi vatandaşlık eğitimini; “Bilgi, beceri, kavrama, tutum ve davranış geliştirerek, toplumsal hayattaki demokratik hak ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirerek, demokratik yaşamda aktif rol alma ve farklılıklara değer verme, hukuk devleti ilkesi ve demokrasinin yaygınlaştırılması düşüncelerini kazandırmak yoluyla eğitim verme, farkındalık yaratma, bilgilendirme, uygulama ve etkinlikler yapma” olarak tanımlamaktadır (Council of Europe, 2010, s. 7). Avrupa Konseyinin, sadece bilgi kazandırmak değil bunun yanında beceri kazandırma ve öğrenilenleri davranışa dönüştürme vurgusu yaptığı bu tanım, alan yazında en çok kabul gören vatandaşlık eğitimi tanımlarından biridir.

İngiltere’de vatandaşlık eğitiminin kapsamı, önemli iki uzmanın başkanlık ettiği iki farklı komisyonun hazırlamış olduğu raporlarla belirlenmiştir. Bunlardan birincisi “Okullarda Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” başlıklı ve daha çok Crick Raporu olarak bilinen 1998 yılında yayımlanan rapordur (Crick, 1998). Bu raporda vatandaşlık eğitiminin üç boyutu; toplumsal ve ahlaki sorumluluk, toplumsal katılım ve siyaset okuryazarlığı olarak belirtilmiştir. Bu boyutlara 2002 vatandaşlık programında büyük ölçüde sadık kalınarak haklar ve sorumluluklar, cemiyetler ve kimlikler, hükümet ve demokrasi başlıklarıyla yer verilmiştir. Ayrıca bu üç boyut; kavramlar, değerler ve eğilimler, beceriler ve yetenekler ile bilgi ve kavrama olmak üzere dört bileşenle tamamlanmıştır. Bu rapora göre vatandaşlık eğitiminin amacı: “katılımcı demokrasinin uygulamaları ve doğası ile ilgili bilgi, beceri ve

değerleri geliştirme; aktif vatandaşlık yetilerinin gelişmesi için haklar, ödevler ve sorumluluk konusundaki farkındalıklarını arttırma; okul, yerel toplum ve ulusal boyutta bireyler için katılımın önemini geliştirmektir” (Crick, 1998, s. 40). Vatandaşlık, İngiltere’de ilköğretim düzeyinde yer alan dersler arasında içeriği siyasetle en ilgili olan derstir. Crick’e (1998) göre, bu özelliği vatandaşlık dersini, çok sık karıştırıldığı Ulusal Müfredatta yer alan (5-11 yaş grubunda) bir diğer ders olan Personal, Social, Health and Economic Education (Birey, Toplum, Sağlık ve Ekonomi Eğitimi, kısaca PSHE) dersinden ayırır.

Crick Raporunun yayımlanması ve 2002 yılında ilk programın uygulanmasından sonra, 2007 yılında, programın gözden geçirilmesi için yeni bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon “Çeşitlilik ve Vatandaşlık” adlı ama daha çok Ajebo Raporu olarak bilinen raporunu hazırlamıştır (Ajebo, Kiwan ve Sharma, 2007). Bu raporun önerileri doğrultusunda, Crick raporunda yer alan üç boyuta “kimlik ve çeşitlilik: Birleşik Krallıkta birlikte yaşam” isimli yeni bir boyut eklenmiştir. Bu tarihten itibaren her ne kadar uygulamada okuldan okula farklılıklar görülse de İngiltere’de vatandaşlık eğitimi genel anlamda haklar ve sorumluluklar (toplumsal ve ahlaki sorumluluk), cemiyetler ve kimlikler (toplumsal katılım), hükümet ve demokrasi (siyaset okuryazarlığı), kimlikler ve farklılıklar olmak üzere dört boyut altında toplanabilir (Önal, 2017; Önal, Öztürk ve Kenan, 2017). Bu boyutlara verilen ağırlık okuldan okula farklılık göstermektedir.

Ulusal Bağlam

1997 yılında İşçi Partisi hükümetinin kurulmasından sonra, eğitimde vatandaşlık ve demokrasi konularına verilen önem artmıştır. David Blunkett’in eğitimden sorumlu bakan olmasını takiben, kendisinin de bir zamanlar hocası olmuş siyaset bilimci Profesör Bernard Crick ikna edilerek onun başkanlığında yukarıda bahsedilen komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon Ulusal Müfredatta yer alan bir vatandaşlık dersinin toplumsal birçok sorunun çözümüne yardımcı olacağına inanmıştır. Heater (2004) okullarda yer alacak Vatandaşlık dersinin seçimlere düşük katılımın çözümüne önemli katkıda bulunabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar vatandaşlık eğitiminin siyasetin gündeminde olmasını İşçi Partisinin ideolojisiyle ilişkilendirmiştir (Kisby, 2007). Pykett’e (2007) göre vatandaşlık eğitimine Ulusal Müfredatta yer verilmesinin sebebi, devletin vatandaşın beklentilerini bilen yönetilebilir vatandaş yetiştirmektir. Vatandaşlık eğitiminin ilk defa bir ders olarak Ulusal Müfredata eklenmesi tartışmalarının yapıldığı dönemde, Kiwan’a (2008) göre Crick Raporunu hazırlayan komisyon üyelerinin algıladığı bir takım toplumsal sorunlar ve gelişmeler vardır. Bunlar önem sırasına göre şu şekilde sıralanabilir: Gençler arasındaki apolitik tutum, toplumdaki ahlaki kriz, seçimlere düşük katılım, yeni yasal değişiklikler (Avrupa ile ilişkiler ve İnsan Hakları Kanununun imzalanması), çeşitlilik ve göç konuları, eğitimdeki standartlaşma anlayışından uzaklaşma, vatandaş-devlet arasında gelişen yeni ilişki.

Crick Raporunun ardından vatandaşlık dersi Key Stage 3 ve Key Stage 4 (11-16 yaş) grubu öğrenciler için 2002 yılından itibaren Ulusal Müfredatın zorunlu derslerinden biri olmuştur. İngiltere’de ilk vatandaşlık öğretim programına temel teşkil eden bu rapor, özellikle azınlıklar konusunda “farkında olmadan ırkçı” bir dil kullandığı için eleştirilmiştir (Osler ve Starkey, 2000, s. 7). Rapor ve ilk programla ilgili tartışmaların devam ettiği bir süreçte, 2005 yılında Londra metro ve otobüs hatlarında canlı bomba saldırıları gerçekleştirilmiştir. Bu korkunç saldırıları gerçekleştirenlerin İngiltere’de yetişmiş ve azınlıklara mensup vatandaşlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu trajik saldırıların ardından ülkede vatandaşlık, azınlıkların toplumla bütünleşmesi, eğitimde kimlik, çeşitlilik ve toplumsal katılım konusunda tartışmalar başlamıştır (Osler, 2008). Bu tartışmaların ardından Ajebo Raporunun önerileri doğrultusunda yukarıda da bahsedildiği gibi 2008 yılında programa yeni bir boyut (kimlik ve çeşitlilik: Birleşik Krallıkta birlikte yaşam) eklenmiştir. Jerome (2012) İşçi Partisinin siyasal programını ve okullarda uygulanan vatandaşlık eğitimi modelini tartıştığı çalışmasında, İşçi Partisi hükümetinin yapmaya niyetlendiği değişiklikler konusunda başarısız olduğunu savunmuştur.

2010 genel seçimlerinde İşçi Partisi seçimleri kaybetmiş ve Muhafazakâr Parti ile Liberal Demokrat Parti koalisyon hükümetini kurmuşlardır. Muhafazakâr Partinin yönetime gelmesi ile birlikte vatandaşlık eğitimi ile yakından ilgili çok kültürlülük gibi konularda hükümetin yönlendirdiği tartışmalar başlamıştır. İlk önce Başbakan David Cameron, devletin desteklediği ve teşvik ettiği çok kültürlülüğün başarısız olduğunu belirtmiştir (BBC, 2011). Araştırmacılar tarafından bu açıklama, eğitimde artık çok kültürlülüğe vurgu yapılmayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Ardından, İşçi Partisinin zorunlu yaptığı vatandaşlık eğitiminin toplumsal bütünleşmeyi sağlama konusundaki başarısı sorgulanmıştır. Bazıları bu dersin Ulusal Müfredattan çıkarılması gerektiğini belirtmişlerdir (Amnesty International UK, 2011; Citizenship Foundation, 2012; The Guardian, 2011; Whiteley, 2014). Bu süreçte vatandaşlık eğitimi ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dersin kaldırılmaması için lobi çalışmaları yürütmüşlerdir. Bu çalışmalar sayesinde ders Ulusal Müfredattaki yerini koruyabilmiştir. Ancak, bakanlık dersin öğretim programında çok önemli değişiklikler yapmıştır. Aynı zamanda dersin kaldırılıp kaldırılmayacağına dair tartışmaların neticesini beklemeden, Ulusal Müfredatı kendilerine göre yorumlama konusundaki özerkliklerine dayanarak, birçok okul ayrı bir ders olan vatandaşlık dersini programlarından (11-16 yaş için) kaldırmıştır. Bundan sonra ders, bazı okullarda ayrı bir ders, bazılarında ise diğer derslerin konuları arasına serpiştirme tarzı farklı uygulamalarla öğretilmeye başlanmıştır.

Yeni program 2013 yılında hazırlanmış ve 2014 yılında uygulamaya konulmuştur. Yeni programda, eski programda yer alan insan hakları, çok kültürlü toplum, çeşitlilik, ayrımcılık, Avrupa, Birleşmiş Milletler, toplumsal kaynaşma ve öğrencilerin sesini duyulur kılan uygulama önerileri (toplumsal bir sorunla ilgili proje hazırlama ve kampanya yapma gibi) marjinalleştirilmiş ya da bunlara hiç yer verilmemiştir. Bununla birlikte eski programda yer almayan kraliyet ailesi, para, bütçe, kredi, borçlanma, sigorta, birikim yapma ve emeklilik gibi vatandaşlık dersi ile ilişkisi tartışmalı konular yeni programa eklenmiştir (Department for Education [DfE], 2013). 2014 yılında okullarda Social Moral Spiritual and Cultural education (Toplumsal, Ahlaki, Kültürel ve Manevi eğitim, kısaca SMSC) kapsamında temel Britanya değerlerine (TBD) yer verilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu eğitim, okulların çoğu tarafından vatandaşlık dersi kapsamında düşünülmüştür. Bazı araştırmacılar TBD'nin eski programda yer alan çok kültürlülük gibi konuların yerini aldığını belirtmektedir (Hahn, 2015). Ayrıca, vatandaşlık eğitimi için Ofsted teftişi ve sonrasında rapor hazırlama uygulaması kaldırılmıştır. Ek olarak 2006 yılında başlayan okulların toplumsal kaynaşma konusunda yaptıkları çalışmalarını raporlaştırarak Ofsted'e sunma zorunluluğu da (Kerr, Smith ve Twine, 2008) 2013 yılında kaldırılmıştır.

2013 yılında gerçekleşen bir diğer gelişme, okullar öğrencilerin toplumsal katılımını (aktif katılımı) eskisi kadar önemsemek yerine öğrencilerin sınav başarısına daha fazla odaklanmaya başlamışlardır (Hahn, 2015). Yeni-liberal politikaların eğitimde ağırlık kazandığı bir dönemde, okullarda vatandaşlık gibi dersler yerine çekirdek derslere (İngilizce, Matematik ve Fen) odaklanılmakta ve okulların ulusal sınavlarda gösterdikleri başarıları daha fazla önem verilmektedir. Bu başarılar okulların web-sitelerinde ön plana çıkarılmakta ve bir işletme mantığıyla okulların reklamları yapılmaktadır. Davies and Chong'a (2016) göre bu yeni yapılan değişikliklerle vatandaşlık eğitimi, 1998 yılında Crick Raporunda planlanandan çok farklı bir hale dönüşmüş, eleştirel düşünen ve sorgulayan bireyler yetiştirmekten ziyade, öğrencileri 'iyi vatandaş' olarak şekillendirmeyi amaçlayan bir karakter eğitimi niteliği kazanmıştır.

Son olarak hükümet, vatandaşlık dersinin ulusal ölçekte yapılan ve üniversiteye girişte etkili olan sınavlardan kaldırılmasını tartışmaya açmıştır. İngiltere'de öğrenciler hangi derslerden sınava gireceklerine kendileri karar vermektedir. Öğrenciler 15/16 yaşında her bir dersten *General Certificate of Secondary Education* (kısaca, GCSE) olarak bilinen sınava girmektedirler. Derslerde alınan geçer notlar A*, A, B ve C olarak isimlendirilmektedir. GCSE sınavlarından 5 ve daha fazla dersten A*-C arası (geçer not) alan öğrencilerin yüzdesi 2015 yılında ülke genelinde %53,8'dir. GCSE notları ile liselere yerleşilmektedir. Dersin gittikçe önemsizleştirildiği bu ortamda 2015 yılında ulusal ölçekte yapılan sınavlarda vatandaşlık dersinden sınava giren öğrencilerin oranı % 18 azalmıştır. (Office of Qualifications and Examinations Regulation [Ofqual], 2015). Aynı zamanda üniversitelere başvuruda öğrencilerin transkripsiyonlarında bu dersi kabul eden üniversite sayıları da anlamlı bir şekilde düşmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, günümüzde okulların çoğu vatandaşlık eğitiminin zorunlu bir

ders olarak yer aldığı Ulusal Müfredatı takip etmemektedir. Okullar kendi programlarını oluşturma konusunda bağımsızlığa sahiptirler. Bu durum vatandaşlık eğitiminin artık uygulamada zorunlu bir ders olmadığı anlamına gelmektedir. Okulların çoğu bu dersi programlarından çıkarmışlardır. Bu dersi programlarında bulunduran okullar bile, derse daha az önem verebilmekte ve dersi vatandaşlık eğitimi pedagojik formasyonu olmayan öğretmenler yürütebilmektedir. Bu çalışma, vatandaşlık eğitime verilen önemin ulusal boyutta düştüğü, dersin Crick ve Ajegbo raporlarında planlanan amacından uzaklaştığı bir dönemde, okullardaki konumunu ve işlevini belirlemesi bakımından önemlidir.

Yöntem

Bu araştırma, İngiltere'deki okullarda vatandaşlık eğitiminin mevcut durumunu belirlemeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır. Araştırma, biri pilot okul olmak üzere 6 okulda gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın birinci yazarı Londra'da vatandaşlık eğitiminin iyi örneklerinin uygulandığı ortaokullarda (11-16 yaş) önemli ve yararlı deneyimler edinmiş öğretmenlerle görüşmeden önce, bu konuda öneriler almak için vatandaşlık eğitimi uzmanlarıyla iletişime geçmiştir. Daha sonra uzman önerileri doğrultusunda öğretmenlerle e-posta yoluyla görüşerek görüşme ve sınıf gözlemleri ayarlamıştır. Katılımcı okullar ve öğretmenler amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. En az bir tane vatandaşlık eğitimi pedagojik formasyonu olan öğretmenler (Postgraduate Certificate in Education, kısaca PGCE) ile bu öğretmenlerin çalıştığı ve vatandaşlık dersine haftada en az bir ders saati (35 – 60 dakika arası) zaman ayrılan okullar çalışma grubuna alınmıştır. Araştırma kapsamında, 6 farklı okuldan 8 vatandaşlık eğitimi alan öğretmeni ile yaklaşık birer saat süren görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler öğretmenlerin sınıflarında Ulusal Müfredatı nasıl yorumladıklarını ve uyguladıklarını görmek için, araştırmacının katılımcı olmayan rolüyle, en az birer ders gözlemi ile desteklenmiştir. Pilot okul, daha çok İngiliz kökenli (beyaz) öğrencilerden oluşan özel erkek okuludur. Diğer bir okul devlet kız okuludur ve cinsiyet hariç her türlü farklılığa sahip öğrencilerden oluşmaktadır. Geri kalan okullarda ise cinsiyet, etnisite, dil ve din anlamında farklı kökene sahip öğrenciler bulunmaktadır. Çalışma kapsamında yer alan devlet okullarında ücretsiz yemek hakkına sahip (görece düşük sosyo-ekonomik düzey göstergesi) öğrencilerin oranı tüm öğrencilerin %50'si civarındadır. Çalışmada yer alan okulların, 16 yaş grubunda yapılan ve liselere girişte kullanılan GCSE sınavlarında başarı oranı 2015 yılında öğrencilerin %42'si ile %83'ü arasında değişmektedir. Bu da çalışmaya katılan okullar arasında sınav başarısı yüksek ve başarısı düşük okulların olduğunun bir göstergesidir. Ders, sadece iki okulda 'vatandaşlık' olarak isimlendirilmektedir. Diğer okullarda ise PSHE gibi derslerle birleştirilerek yer almaktadır. Çalışmanın bulguları, çalışma grubunda yer alan Londra'daki okul ve öğretmenlerle sınırlıdır.

Veri Toplama ve Veri Analizi

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından yapılandırılmış görüşme ve gözlem formları hazırlanmıştır. Veri toplama araçlarının güvenilirliğini arttırmak için çalışma grubundaki okullardan özel erkek ortaokulunda pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sonucunda görüşme soruları ve gözlem odağı üzerinde çalışmalar yapılarak formlar yeniden düzenlenmiştir. Araştırma verileri 2015-2016 eğitim yılında toplanmıştır. En çarpıcı ve çoğunlukla bütün öğretmenlerin görüşlerini temsil eden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Katılımcı öğretmenlerden yapılan doğrudan alıntılar T1, T2, ... ve T8 şeklinde kodlanarak verilmiştir. Öğretmenlerin çalıştığı okullar Pilot Okul, A Okulu, B Okulu ... ve E Okulu olarak kodlanmıştır. Çalışma grubundaki okullardan görüşme ve gözlem verilerinin yanında vatandaşlık eğitimi ile ilgili ders materyalleri ve program belgeleri de temin edilerek incelenmiştir. Görüşme, gözlem ve döküman incelemesi ile elde edilen veriler vatandaşlık dersinin okuldaki konumunu, öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi nasıl kavramsallaştırdıklarını, derste karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukları aşmak için kullandıkları yöntemleri ortaya çıkarmada ve yorumlamada kullanılmıştır (Miles, Huberman ve Saldana, 2014). Verileri üç araştırmacı çözümlemiş ve araştırmanın inanırılığını arttırmak için çözümleme sonuçlarını kendi aralarında tartışmışlardır. Ayrıca, araştırma verilerinin ve sonuçlarının inanırılığını arttırmak için Londra'da bulunan Vatandaşlık Eğitimcileri Birliği'nden İngiltere vatandaşlık eğitimi konusunda uzman bir çalışanın görüşleri alınmış ve bu uzmanın önerileri ışığında bulgular yorumlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Bu araştırmanın bulguları araştırma sorularına paralel olarak üç başlık altında verilmiştir. Bu başlıklar; vatandaşlık eğitiminin konumu, vatandaşlık eğitimi kavramı, vatandaşlık eğitimine dair karşılaşılan güçlükler ve çözüm yöntemleri şeklindedir.

Vatandaşlık Eğitiminin Konumu

Bu çalışmanın ilk araştırma sorusu, vatandaşlık dersine önem verilen ortaokullarda vatandaşlık dersinin diğer derslere kıyasla konumunu belirlemektir. Bugün İngiltere’de vatandaşlık eğitimi denilince okulların birçoğunda SMSC ve TBD eğitimi anlaşılmaktadır. Çünkü günümüzde Ofsted müfettişleri sadece temel Britanya değerleri ve aşırılıkla mücadelede dönük Engel Ol (Prevent Agenda) yönergesinin okullarda uygulanıp uygulanmadığına bakmaktadır (Home Office, 2011). Dolayısıyla okulların çoğu da sadece SMSC ve TBD eğitimlerine zaman ayırmaktadır. Bu eğitimlerin de vatandaşlık dersi altında yapılması gibi bir zorunluluk yoktur. Ofsted teftişinde okullar SMSC ve TBD eğitimlerini Din ve Tarih gibi başka dersler altında ele aldıklarını ileri sürebilmektedir. Böylece, daha çok vatandaşlık dersiyle ilişkilendirilebilecek bu konulara başka bir ders altında yer verilince, vatandaşlık dersine bir ihtiyaç kalmayacaktır. Araştırma kapsamında görüşülen bir öğretmen bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Ofsted, okullarda sadece SMSC eğitimi yapıyor mu diye denetlemekte ve bunun da Din ya da Tarih gibi başka bir dersin altında ele alındığını görmek onlar için yeterli olabilmektedir. Vatandaşlık dersinin okullarda ciddi bir şekilde denetlenmesi sanırım daha isabetli olur” T6 (D okulu)

İngiltere’deki genel durumun aksine, bu çalışma kapsamında ele alınan okullarda vatandaşlık önemsenen bir derstir. Çalışma kapsamında görüşülen öğretmenlerin tamamı okul müdürlerinin ders konusunda kendilerini desteklediğini belirtmişlerdir. Derse verilen önemin eğitim bakanlığınca her geçen gün azaldığı şartlarda okuldaki bu destek hayati derecede önemlidir.

“Ben okul müdürümüz konusunda çok şanslıyım. Bu derse değer veriyor. Haftada bir saat vatandaşlık dersimiz var. Bu [İngiltere’de] gittikçe az görülen bir şey.” T6 (D Okulu)

Gözlemlere dayalı olarak, vatandaşlık dersinin sadece snufta işlenen ve sınava dönük bir ders olmadığı, sınıf ve okul panosunda yer alan ders konuları ile ilgili görsellerle (insan hakları ile ilgili afişler gibi) okula yayılmış bir ders olduğu görülmüştür. Bazı okullarda, okulda yürütülen toplumsal sorunlarla ilgili (çocuk gelinler, kız çocuklarının sünneti gibi) projeler bu ders altında ele alınmakta ve vatandaşlık öğretmenin koordinatörlüğünde yürütülmektedir. Yine, okullarda yer alan tartışma kulübü gibi kulüplerin sorumluluğu da vatandaşlık öğretmenine aittir. Bu kulüplerde vatandaşlık ders konuları öğrenciler tarafından tartışılmaktadır. Ancak, yine de diğer derslerle kıyaslandığı zaman derse verilen önem konusunda öğretmenleri mutsuz eden durumlar vardır. Bir öğretmenin dersin önemine ilişkin söyledikleri bunu açıkça ortaya koymaktadır:

“Vatandaşlık her ne kadar önemsenen bir ders olsa da diğer derslerle karşılaştırıldığında halen önem listesinin en altında yer almaktadır. Vatandaşlık dersinin ortasında, bir Matematik, Fen ya da İngilizce öğretmeni kapıyı çalıp ve ‘bu ve şu öğrencilerin daha fazla İngilizce, Matematik ya da Fen çalışması lazım’ diyerek bazı öğrencileri sizin dersinizden alabilir” T4 (C Okulu)

Çalışma grubunda yer alan okullarda bir ya da iki vatandaşlık dersi öğretmeni vardır ancak ihtiyaç her zaman daha fazladır. Öğretmenler, okulların daha fazla vatandaşlık öğretmeni işe almaya istekli olmadığını belirtmektedirler. Bu yüzden açığı kapatmak için Matematik, Fen ya da Resim gibi diğer derslerin öğretmenleri vatandaşlık derslerine girmektedirler. Böyle bir durum diğer alan dersleri için söz konusu değildir. Burton ve May (2015) diğer alan öğretmenlerinin çoğu durumda vatandaşlık dersini yürütme konusunda istekli olmadığını ya da istekli olsalar bile dersi nasıl öğreteceği konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı sorununa dikkat çekmişlerdir. Vatandaşlık dersi nitelikli işlendiği zaman ve okul tarafından önemsendiğinde öğrencilerin ulusal sınavlarda başarılarına katkıda bulunan etkili bir derstir (Audsley, Chitty, O’Connell, Watson ve Wills, 2013). Bir zamanlar İngiltere’de vatandaşlık

eğitiminin etkililiğini ölçmeye dönük yapılan ve CELS olarak bilinen boylamsal çalışmalar, nitelikli bir vatandaşlık eğitiminin öğrencilerin siyasete olan ilgilerini ve siyasi etkinliklere katılımlarını arttırdığını ortaya koymuştur (Keating, Kerr, Benton, Mundy ve Lopes, 2011).

Her ne kadar bu araştırmada yer alan okullar ulusal ölçekte diğer birçok okulla kıyaslandığında vatandaşlık eğitimine önem veren okullar olsa da bu okullarda dahi vatandaşlık eğitiminin gereken ilgiyi görmediği anlaşılmaktadır. Bir öğretmenin şu ifadeleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Öğrencilere sürekli İngilizce, Matematik ve Fen derslerinin, son zamanlarda ise STEM derslerinin ‘esas önemli’ dersler olduğu söyleniyor!” T7 (E Okulu)

Ofsted’in artık günümüzde hazırlamadığı raporlar da vatandaşlık eğitiminin okullardaki konumuna ilişkin bu çalışmaya benzer bulguları ortaya koymuştur. İngiltere’de bir dersin ulusal sınavlarda girmek üzere öğrenciler tarafından seçilmesi o dersin okulda yüksek bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ulusal boyutta derse verilen önemin azalmasıyla birlikte Ofsted raporlarına göre 2009 ile 2012 yılları arasında, vatandaşlık dersinden sınava girmek isteyen öğrencilerin sayısı anlamlı bir şekilde düşmüştür (The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills, 2013). Yine, bu düşüş sınavların organizasyonundan sorumlu kurumun raporlarına göre sonraki yıllarda da devam etmiştir (Ofqual, 2015). Bu durum, sınav merkezli bir eğitim sisteminde vatandaşlık dersinin diğer dersler kadar önemli görülmediğinin kanıtı olarak kabul edilebilir.

Çalışmanın bulguları ve alan yazın ışığında, nitelikli bir vatandaşlık eğitiminin öğrencilerde Ulusal Müfredatta öngörülen istendik değişimi yaratma konusunda etkili bir ders olduğu görülmektedir. Ancak, bu amaca ulaşmak için öğretmenlerin belirttiği gibi vatandaşlık dersi ayrı bir ders olarak, haftada en az bir ders saati ayrılarak ve pedagojik formasyonu olan öğretmenler tarafından yürütülmelidir. Bunun yanında dersin amaçlarına ulaşmak için diğer dersler gibi düzenli bir şekilde Ofsted tarafından teftiş edilmesi gerekmektedir.

Vatandaşlık Eğitimi Kavramı

Bu çalışmanın ikinci araştırma sorusu, öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi kavramından ne anladığını ortaya çıkarmaya dönüktür. Öğretmenler, vatandaşlık dersinin, farklılıkların olduğu bir dünyada öğrencilerin yaşama becerilerini arttırdığını, siyaset okuryazarlığını geliştirdiğini, dünya meselelerini sorgulamalarını sağladığını ve toplumsal katılımında bulunmaları konusunda onları teşvik ettiğini belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler vatandaşlık eğitimi deyince şu düşünceleri dile getirmişlerdir:

“Vatandaşlık eğitimi, öğrencilere kötü olan bir şeye ‘bu kötüdür!’ demeyi öğretmekle ilgilidir” T5 (C Okulu)

“[Vatandaşlık eğitimi] ne gibi haklarının olduğunu ve bu hakların ne gibi sorumlulukları beraberinde getirdiğini anlama, kendi haklarını ve diğer insanların haklarını nasıl koruyabileceğini öğrenmeyle ilgilidir” T2 (B Okulu)

“Ben [vatandaşlık eğitimini], öğrencilerin sahip olduğumuz çok kültürlü dünyada sorunsuz yaşayabilme kapasitelerini arttırmaya dönük olarak görüyorum” T1 (A Okulu)

Öğretmenlerin görüşlerine göre, vatandaşlık eğitiminin öğrencilerin hak ve sorumluluklarını öğrenmeleri ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirme ile yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular Hahn (2015) tarafından da desteklenmektedir. Bazı öğretmenler, vatandaşlık eğitiminin; öğrencilerin toplum, ülke ve dünyada yaşananlardan haberdar olmasını sağladığını belirtmişlerdir.

“Mesela, Paris Saldırılarından sonra çocuklar bu konuyu konuşmak istediler ve ders planını değiştirdik ve bu konuyu konuştuk. Çünkü İnternette yer alan ‘Bir dahaki sefere teröristler Londra’nın sokaklarına gelecek’ gibi videolardan çok korkmuşlardı. Korku nefreti besler. Çocukların aşırı uçlara kaymasını, diğer insanlarla, okuldaki Müslüman öğrencilerle, İslam’la ilgili kötü düşünmesini istemezsiniz. Bazı öğretmenler derslerinde bunu konuşmak istemiyor ama vatandaşlık dersinde bunları konuşmalıyız. Bu sayede öğrenciler gündemi daha iyi anlayabilir ve daha hşgörülü olabilirler” T6 (D okulu)

Bu öğretmenin belirttiği gibi, Kasım 2015'te Paris'te terör saldırıları olduğu zaman, öğrencilerin bazıları bu yeni gelişmeleri vatandaşlık dersinde öğrenmişler, gündemi tartışmışlar ve ancak vatandaşlık dersi sayesinde bu gelişmeleri anlamlandırabilmişlerdir. Vatandaşlık dersinin ayrıca öğrencilerin aşırı uçlara kaymasını engellemeye ve hoşgörülü olmalarını sağlamaya dönük bir amacı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, öğretmenler vatandaşlık dersinin öğrencilerin yerel, ulusal ve küresel konularda farkındalıklarını arttırdığını, haklarını ve sorumluluklarını öğrenmeleri konusunda onlara yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. En önemlisi; öğretmenlere göre vatandaşlık eğitimi, öğrencilerin aktif vatandaş olmaları için gerekli olan, toplumsal katılım konusundaki bilgi ve becerilerini arttırmaktadır. Bir öğretmen bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Çocuklara toplumun nasıl işlediğini ve en önemlisi topluma nasıl katılacaklarını öğretme. Ayrıca ister yerel, ulusal ya da ister küresel boyutta olsun, onların oynayacakları bir rol olduğunu öğretme ve bu konuda onları cesaretlendirme, bilgi ve beceriler kazandırmadır.” T4 (C Okulu)

Öğretim programında 2013'de yapılan değişikliklerle, ekonomi ile ilgili konular ile demokrasi ve hukuk devleti ilkesi gibi değerlerin Britanya'ya özgü değerler olarak sayıldığı TBD eğitimi, vatandaşlık programında önemli yer tutmaktadır (DfE, 2013). Bu yüzden öğretmenlerin vatandaşlık eğitimini kavramsallaştırmalarında bu iki temanın yeri de sorgulanmıştır. Bu çalışmanın pilot uygulamasının yapıldığı okulda vatandaşlık dersi öğretmeni TBD eğitiminin önemini şu şekilde belirtmiştir:

“Benim okulunda vatandaşlık eğitimi aslında temel Britanya değerlerini öğretmekten ibarettir” T8 (Pilot Okul)

Ancak, diğer okullarda öğretmenlerin bazıları ise vatandaşlık eğitimi kapsamında, bu değerlerle ilgili eleştirel düşünmeyi öğretmenin daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin demokrasi ve insan hakları gibi temaları eleştirel sorgulamanın üzerinde durmuşlardır. Çalışmaya katılan öğretmenlere göre, bu değerler sadece Britanya'ya özgü değil, evrensel değerlerdir. Bir öğretmen bu konuda şu yorumu yapmıştır:

“Vatandaşlık dersinde ekonomi ile ilgili konuların öğretilmesi... Hımm... Ben bu konuda şüpheciyim. TBD konusunda ise bu değerleri eleştirel bir şekilde düşünmeleri için bilgi kazandırmak ve farkındalık geliştirmek istiyorum. Örneğin, demokrasiyi konuştuğumuzda demokrasi ile neyi kastediyoruz.” T7 (E Okulu)

Günümüzde İngiltere'de vatandaşlık eğitiminin öğrencilere eleştirel düşünme becerisi kazandırmayı amaçlayan siyaset okuryazarlığı boyutunun zayıfladığı söylenebilir. Davies ve Chong'un (2016) belirttikleri gibi günümüzde vatandaşlık eğitiminden çok farklı amaçları olan karakter eğitimi siyasetçiler tarafından daha fazla onay görmektedir. Bu durum açıkça Ulusal Müfredatta yer alan vatandaşlık öğretim programına da yansımıştır. Öğretmenlerin eleştirel yaklaştıkları bir diğer konu vatandaşlık eğitiminin içerisinde ekonomi ile ilgili konulara yer verilmesidir. Özellikle bireyi ilgilendiren ekonomi konularının (bireysel borçlanma gibi) vatandaşlık dersinde öğretilmesine karşı çıkmaktadır. Onlara göre bireyi ilgilendiren ekonomi konuları Ulusal Müfredatta yer alan diğer derslerden biri olan PSHE'nin konusudur. Ancak, öğretmenler, ekonominin siyasetle ilgili boyutuna dair kamu harcamaları ve vergi gibi konuların vatandaşlık dersinde öğretilebileceğini belirtmişlerdir.

Vatandaşlık eğitiminin kavramsallaştırması ile ilgili diğer bir konu da PSHE dersi ile vatandaşlık eğitimi arasındaki farktır. Öğretmenler, vatandaşlık eğitimini kavramsallaştırırken bu farka da değinmişlerdir. Vatandaşlık eğitiminin doğasının birey merkezli başka bir boyuta dönüştürülmesine karşı çıkmaktadırlar. Bir öğretmen, iki ders arasındaki farkı şu şekilde dile getirmiştir:

“Benim için PSHE, kişi ya da bireyle ilgilidir. Ama vatandaşlık eğitimi toplumla ilgili bir derstir. Birçok okul PSHE ve vatandaşlık dersini birleştirerek işliyor. Onlara sorarsanız bir üniteye sigara içme ve vatandaşlığı ele aldıklarını söyleyebilirler. Bence bu vatandaşlık değil. Vatandaşlık gerçek dünya meseleleri ile ilgili bir derstir.” T1 (A Okulu)

Öğretmenler, vatandaşlık eğitiminin PSHE gibi medyanın sıklıkla birbirine karıştırdığı derslerle karıştırılmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Özetle; öğretmenlerin kafasında vatandaşlık eğitiminin kavramsallaşma sorunu ve içeriğinin ne gibi konulardan oluştuğu nettir. Öğretmenlerin kavramsallaştırmaları Crick ve Ajegbo raporlarının vatandaşlık eğitimine ilişkin boyutlarını yansıtmaktadır. Ulusal Müfredatta yer alan vatandaşlık öğretim programının bir yorumu niteliği taşıyan, okullarda uygulanan ve her okulda farklılaşan program belgeleri incelenmiştir. Bu program belgelerinde ele alınan konuların Ulusal Müfredatta hedeflenen çok daha geniş olduğu görülmüştür. Öğretmenler, PSHE, ekonomi, cinsel sağlık eğitimi ve uyuşturucu eğitimi ile ilgili konulardan ziyade, özellikle insan hakları, hukuk, adalet ve demokrasi gibi siyaset disiplini ile ilgili konuları vatandaşlık derslerinde ele alma ve tartışma konusunda daha isteklidirler.

Vatandaşlık Eğitimine Dair Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Yöntemleri

Üçüncü araştırma sorusu öğretmenlerin vatandaşlık derslerinde karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklara yönelik buldukları çözümlerini ortaya çıkarmaya dönüktür. Öğretmenlerin bazıları için öğrencilerin vatandaşlık dersi temalarına ilişkin hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olması ve onlara uygun öğretim yöntemlerini uygulamaları önemli bir zorluktur. Bir öğretmen bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir taraftan düzenli bir şekilde haberlerin, başbakanın, Muhafazakâr Partinin, İşçi Partisinin tartışıldığı ailelerden gelen bazı öğrencilerin olduğu, diğer taraftan bu terimleri aileden hiç duymamış, 11 yaşındaki öğrencilerin bulunduğu bir sınıf... Doğru öğretim yöntemini bulmak gerçekten zor bir durum” T4 (C Okulu)

Bu okulda öğretmen karşılaştığı bu güçlüğü aşmak için vatandaşlık dersi ile ilgili anahtar sözcüklerin/kavramların yer aldığı bir kitapçık oluşturmuştur. Bu kitapçıkta geçen; demokrasi, adalet gibi her bir sözcük/kavram öğrenildikten sonra, öğrencilerden ödev olarak bu kavramları bir cümle içerisinde kullanmaları istenmektedir. Öğretmen bu kitapçığı diğer vatandaşlık dersi öğretmenleriyle de paylaşmaktadır.

Öğretmenlere göre vatandaşlık dersinde karşılaşılan bir diğer zorluk da TBD'nin öğretilmesi sırasında yaşanmaktadır. Bir taraftan TBD olarak sınıflandırılan (demokrasi, hukuk devleti ilkesi, insan hakları gibi) değerlerin evrensel olması, diğer taraftan İngiltere'nin çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olması göz önüne alındığında, belli değerleri, çok kültürlü bir sınıfta “ulusal” olarak anlatmak ve öğretmek zorluklar doğurmaktadır. Örneğin bir öğretmen bu zorluğu şöyle açıklamıştır:

“Benim sınıfımın farklılıklardan oluştuğunu sınıfa girdiğin anda anlarsın. Böyle bir durumda, [öğretimde] kültürel konuları ve beklentileri de dikkate almak lazım” T1 (A Okulu)

Öğretmenlerin vatandaşlık derslerinde karşılaştıkları başka bir zorluk da tartışmalı konuların öğretimi ile ilgilidir. Örneğin göçmen ve mülteci olmak isteyenlerle ilgili konuları öğretmek bazen zor olmaktadır. Bir öğretmen bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“...Göçmenler ve mülteci olmak isteyenlerle ilgili konuşurken, öğrenciler bazen anne babalarının sesi olabiliyor ve öğrencilerin bazılarında: ‘Onlar buraya gelip bizim işlerimizi elimizden almak istiyorlar.’ gibi ifadeler duyabiliyorsunuz. Bu tür ifadeleri aileleri eleştirmeden anlatmak kolay değil. Ama aileleri kızdırmadan bu öğrencilerin düşüncelerini değiştirmelerini sağlamalısınız. Sanırım en büyük zorluk da bu!” T6 (D Okulu)

Yine bir öğretmen de vatandaşlık dersinde toplumsal açıdan bazı hassas konuların öğretilmesinin zorluğuna değinmiştir.

“Zorla evlilik, kız çocuklarının sünneti, aşırılışma... Bu konular bazen çok hassas olabiliyor. Öğrencilerin bu konular hakkında görüş bildirmesine izin verdiğinizde, onların kimseyi incitmeden ve diğerlerinin görüşlerine saygılı konuşmalarını sağlamak zor olabiliyor” T3 (B Okulu)

Öğretmenler yukarıda dile getirdikleri zorlukları bir öğretim fırsatına dönüştürmek ve öğretimle ilgili zorluklara çözüm bulmak için özgün yöntemler geliştirebilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri, bir öğretmenin vatandaşlık terimleri ile ilgili hazır bulunuşlukları zayıf olan öğrenciler için hazırlamış olduğu kitapçuktur. Ayrıca, derslerde yapılan gözlemlerden yola çıkılarak sınıfta karşılaşılan öğretimle ilgili zorlukları aşmak için sıra düzeninin; münazara, tartışma ve grup çalışması gibi yöntemleri kullanmaya uygun bir şekilde ayarlandığı, bu yöntemlerin sık kullanıldığı görülmüştür. Dersin büyük çoğunluğunda öğrencilere söz verildiği ve öğrenci katılımının önemsendiği gözlemlenmiştir. Osler'in (2011) belirttiği gibi öğrencilerin birlikte çalışma becerilerinin geliştirilmesinde ve öğrenci katılımının artırılmasında grup çalışmasının etkili bir yöntem olduğu bilinmektedir. Dahası, grup çalışması öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerini, birbirlerine karşı olan önyargıları yıkmayı ve farklı kültürel arka plana sahip öğrencilerin birbirleri ile deneyimlerini paylaşmalarını sağlamıştır. Vatandaşlık dersinde karşılaşılan öğretimle ilgili zorlukları aşmak için Jerome (2012), sadece bir yöntem kullanmak yerine birden fazla yöntemin birleştirilerek kullanılmasını ve sadece sınıfta değil okulda ve okul dışında etkinliklerin yapılmasını önermektedir. Ziyaret edilen okullarda bu uygulamaların belli düzeyde yapıldığı gözlemlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, çalışma kapsamında ele alınan İngiltere'deki okullarda vatandaşlık dersi profesyonel bir şekilde uygulanan bir derstir. Ancak, derse verilen önem çoğunlukla okul müdürünün verdiği desteğe muhtaçtır. Öğretmenlere göre çekirdek derslere ya da STEM derslerine verilen önemin artması, vatandaşlık dersinin statüsünü 2010 yılından bu yana zayıflatmıştır. Vatandaşlık dersinin Ulusal Müfredatta yer alan hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi ve dersin okullarda kurumsallaşabilmesi için derse daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Okullarda dersin konumunun iyileşmesi için, vatandaşlık dersinin alan öğretmenleri tarafından öğretilmesi ve derse yeterince zaman ayrılması için eğitim bakanlığı tarafından okullara belli yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Dersin kurumsallaşması ve en azından mevcut Ulusal Müfredatın hedefleri doğrultusunda başarılı bir şekilde uygulanması için derse ayrılacak zaman öğretmenlerin de belirttiği gibi haftada en az bir ders saati olmalıdır. Son olarak okullarda derse verilen önemi arttırmak için vatandaşlık dersi Ofsted teftiş kurumu tarafından düzenli bir şekilde denetlenmelidir.

Öğretmenler vatandaşlık dersini öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini geliştiren bir ders olarak görmektedirler. Bu ders ayrıca öğrencilerin gündemden haberdar olmalarını sağlayan bir ders olarak görülmektedir. Vatandaşlık dersinin öğrencilerin yerel, ulusal ve küresel konular ile hak ve sorumluluklarını öğrenmelerini sağlayan bir ders olduğu belirtilmiştir. Vatandaşlık dersi, öğretmenlerin gözünde öğrencilerin aktif katılımlarını arttıran bir derstir. TBD olarak adlandırılan değerlerle ilgili olarak, öğretmenler bu değerleri resmi ideolojinin tanımladığı gibi ulusal değerler olarak değil, evrensel değerler olarak görmektedirler. Öğretmenler ekonomi ile ilgili konuların vatandaşlık eğitimindeki yeri konusunda bireyi ilgilendiren ekonomi konularının (bireysel borçlanma gibi) vatandaşlık dersinde öğretilmesine karşı çıkarken ekonominin siyasetle ve toplumla ilgili boyutuna dair, kamu harcamaları ve vergi gibi konuların vatandaşlık dersinde öğretilmesini desteklemektedirler. Öğretmeler ayrıca dersin PSHE ile karıştırılmaması gerektiğini de belirtmişlerdir. Öğretmenler için PSHE dersi bireyle ilgili iken vatandaşlık dersi toplumla ilgilidir. Alan yazın ve bu araştırmanın bulguları ışığında, vatandaşlık eğitiminin doğasının değişmeye başladığı ve yurt bilgisi denilebilecek ya da karakter eğitimi tarzı bir derse dönüştüğü savunulabilir. Yurt bilgisi ya da karakter eğitimi gibi dersler, öğrencilere eleştirel düşünme becerisini kazandırma amacından ziyade, sadece ülkenin siyasi ve hukuki yapısı ile ilgili bilgi düzeyinde eğitim verilmesine dönük ve toplumun ahlaki değerlerinin öğretilmesini ön plana çıkarmaktadır. Modern demokrasilerde eleştirel düşünme becerisinin bireyler için önemli ve bu becerinin kazandırılması da vatandaşlık eğitiminin hedefleri arasındadır. Bu yüzden, eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasının yeterince önemsenmediğini gösteren son gelişmeler vatandaşlık eğitimi için bir gerileme olarak düşünülebilir. Ancak, her ne kadar vatandaşlık eğitimi konusundaki öncelikler siyasetler için değişse de öğretmenler için durumun farklı olduğu belirtilmelidir. Ders gözlemleri ve program belgeleri dikkate alındığında, öğretmenler Ulusal

Müfredatın kendilerinden beklediğinden daha fazlasını yapmakta ve derslerde Ulusal Müfredadaki vatandaşlık öğretim programının yükümlülükleri yanında Crick ve Ajegbo raporlarının önerilerini yansıtan temaları da ele almaktadırlar. Sorumluların vatandaşlık eğitiminin ne anlama geldiği konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir. Çünkü ortaya çıkan kavram karmaşasını sonradan düzeltmek çok zor olmaktadır. Öğretmenler gittikçe zayıflayan vatandaşlık eğitiminin siyaset okuryazarlığı ile ilgili boyutunu ele almak konusunda cesaretlendirilmeli ve desteklenmelidir.

Katılımcılar, vatandaşlık derslerinde öğrencilerin vatandaşlık eğitimi ile ilgili hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olması, TBD eğitimi, zoraki evlilik, kız çocuklarının sünneti ve aşırılık gibi tartışmalı ve hassas konuların öğretimini karşılaştıkları güçlükler arasında saymaktadırlar. Bu nedenle de söz konusu zorluklarla başa çıkmak için bazı interaktif ve özgün yöntemler bulmuşlardır. Ancak, öğretmenler çoğunlukla Ulusal Müfredatın yeni yükümlülüklerini yerine getirebilmek ve bu yükümlülükleri Osler ve Starkey'nin (2005) belirttikleri gibi demokrasi ve evrensel insan hakları ilkeleriyle dengeleyebilmek için biraz daha rehberliğe ve okulların derse düzenli zaman ayırmasına ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca, öğretmenler bu zorluklarla başa çıkabilmek için sınıfta, okulda ve okul dışında birbirinden farklı etkinlikleri birleştirerek dersi işlemeleri konusunda cesaretlendirilmelidirler.

Bu çalışma ile öğretmenlerin çoğunlukla vatandaşlık eğitimi kapsamında kendilerinden beklenenden daha fazla yükümlülüğü yerine getirdikleri ve vatandaşlık eğitiminde ne öğretecekleri konusunda kafalarının net olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca vatandaşlık derslerini öğretme konusunda motivasyonlarının yüksek olduğu görülmüştür. Ancak, İngiltere'de vatandaşlık dersinin okula özgü bir ders olduğu gözönüne alınarak, daha derinlemesine incelemelerde bulunan durum çalışmaları, belki "temellendirilmiş teori" (Grounded Theory) çerçevesinde katılımcı gözlem ve görüşmeye dayanan daha fazla araştırma yapılabilir. İngiltere'nin vatandaşlık eğitimi deneyiminden alınabilecek en önemli ders, vatandaşlık eğitimi konusunda başarı sağlanması, sadece vatandaşlık eğitiminin zorunlu bir ders yapılması ile mümkün değildir. Ayrıca, okullarda dersin belli bir dönem için yer almış olması, dersin her zaman okul programlarında yer bulacağını garantilememektedir. Vatandaşlık öğretim programının demokrasi ve insan haklarının evrensel ilkeleri doğrultusunda ve etkin bir şekilde uygulanması için; resmi makamlarca düzenli teftiş edilmesi ve bunun için de yetkililerin gerekli çabayı göstermeleri gerekmektedir.

Teşekkür

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) araştırmanın alan çalışmasında ve basımında sağladığı maddi destek için teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Ajegbo, K., Kiwan, D. ve Sharma, S. (2007). *Curriculum review: Diversity and citizenship*. Nottingham: DfES.
- Amnesty International UK. (2011). *David Blunkett: Removing citizenship classes from National Curriculum 'absurd'*. 13 Haziran 2017 tarihinde <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/david-blunkett-removing-citizenship-classes-national-curriculum-absurd> adresinden erişildi.
- Audsley, J., Chitty, C., O'Connell, J., Watson, D. ve Wills, J. (2013). *Citizen schools: Learning to rebuild democracy*. 21 Kasım 2016 tarihinde <http://www.ippr.org/publications/citizen-schools-learning-to-rebuilddemocracy> adresinden erişildi.
- BBC. (2011). *State multiculturalism has failed, says David Cameron*. BBC News Online. 18 Kasım 2016 tarihinde <http://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994> adresinden erişildi.
- Burton, D. ve May, S. (2015). Citizenship education in secondary schools in England. *Educational Futures*, 7(1), 76-91. 18 Kasım 2016 tarihinde <http://educationstudies.org.uk/wp-content/uploads/2015/01/Burton-and-May.pdf> adresinden erişildi.
- Citizenship Foundation. (2012). David Blunkett interview. 13 Haziran 2017 tarihinde <http://blog.citizenshipfoundation.org.uk/2012/02/03/david-blunkett-interview-the-governments-plan-for-citizenship-education-is-really-very-bad-news/> adresinden erişildi.
- Council of Europe. (2010). *Charter on education for democratic citizenship and human rights education recommendation CM/Rec (2010)7 and explanatory memorandum*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 18 Kasım 2016 tarihinde https://www.education.ie/en/The-Education-System/International/int_charter_brochure.pdf adresinden erişildi.
- Crick, B. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools: final report of the advisory group on citizenship*. London: Qualifications and Curriculum Authority.
- Davies, I. ve Chong, E. K. M. (2016). Current challenges for citizenship education in England. *Asian Education and Development Studies*, 5(1), 20-36. doi:10.1108/AEDS-05-2015-0015
- Department for Education. (2013). *The national curriculum in England: Key stage 3 and 4 framework document*. 07 Kasım 2015 tarihinde https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/425601/PRIMAR_Y_national_curriculum.pdf adresinden erişildi.
- Hahn, C. (2015). Teachers' perceptions of education for democratic citizenship in schools with transnational youth: A comparative study in the UK and Denmark. *Research in Comparative and International Education*, 10(1), 95-119. doi:10.1177/1745499914567821
- Heater, D. (2004). *A History of education for citizenship* (1. bs.). London: Routledge.
- Home Office. (2011). *Prevent strategy*. 21 Kasım 2016 tarihinde <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-strategy-2011> adresinden erişildi.
- Jerome, L. (2012). *Citizenship education: A case study of curriculum policy* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of London, Birleşik Krallık.
- Keating, A., Kerr, D., Benton, T., Mundy, E. ve Lopes, J. (2011). *Citizenship education in England 2001-2010: Young people's practices and prospects for the future: The eighth and final report from the Citizenship Education Longitudinal Study (CELS)*. London: Department for Education. 21 Kasım 2016 tarihinde https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/181797/DFE-RR059.pdf adresinden erişildi.
- Kerr, D., Smith, A. ve Twine, C. (2008). Citizenship education in the United Kingdom. J. Arthur, I. Davies ve C. Hahn (Ed.), *The SAGE handbook of education for citizenship and democracy* içinde (s. 252-262). London: SAGE Publications.
- Kisby, B. (2007). *New labour and citizenship education: Social capital, policy networks and the introduction of citizenship lessons in schools* (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Bristol, Birleşik Krallık.

- Kiwan, D. (2008). *Education for inclusive citizenship* (1. bs.). London: Routledge.
- Marshall, T. H. ve Bottomore, T. B. (1992). *Citizenship and social class* (2. bs.). London: Pluto Press.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. ve Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3. bs.). London: Sage.
- The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills. (2013). *Citizenship consolidated? A survey of citizenship in schools between 2009 and 2012*. London: The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills (Ofsted). 21 Kasım 2016 tarihinde <https://www.gov.uk/government/publications/citizenship-consolidated-a-survey-of-citizenship-in-schools> adresinden erişildi.
- Office of Qualifications and Examinations Regulation. (2015). *Summer exam entries: GCSEs, level 1 / 2 certificates, AS and A levels in England: Provisional figures April 2015*. London: Office of qualifications and examinations regulation (Ofqual). 19 Mart 2018 tarihinde https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/429275/2015-05-22-summer-exam-entries-gcses-level-1-2-certificates-AS-and-a-lev____.pdf adresinden erişildi.
- Osler, A. (2008). Citizenship education and the Ajegbo report. *London Review of Education*, 6(1), 11-25. doi:10.1080/14748460801889803
- Osler, A. (2011). Teacher interpretations of citizenship education: National identity, cosmopolitan ideals, and political realities. *Journal of Curriculum Studies*, 43(1), 1-24. doi:10.1080/00220272.2010.503245
- Osler, A. ve Starkey, H. (2000). Citizenship, human rights, and cultural diversity. A. Osler (Ed.), *Citizenship and democracy in Schools: Diversity, identity, equality* içinde (s. 3-17). Staffordshire: Trentham Books Ltd.
- Osler, A. ve Starkey, H. (2005). *Changing citizenship: Democracy and inclusion in education* (1. bs.). Midenhead: Open University Press.
- Önal, G., Öztürk, C. ve Kenan, S. (2017). İngiltere vatandaşlık eğitimi programı: Toplumsal temelleri, boyutları ve temel bileşenleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 7(2), 373-395. doi:10.18039/ajesi.333740
- Önal, G. (2017). *İngiltere vatandaşlık eğitimine yönelik bir değerlendirme* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pykett, J. (2007). Making citizens governable? The crick report as governmental technology. *Journal of Education Policy*, 22(3), 301-319. doi:10.1080/02680930701269202
- Pykett, J. (2010). Citizenship education and narratives of pedagogy. *Citizenship Studies*, 14(6), 621-635. doi:10.1080/13621025.2010.522345
- The Guardian. (2011). *Don't scrap citizenship lessons, teachers plead*. 13 Haziran 2017 tarihinde <https://www.theguardian.com/education/2011/jan/20/dont-scrap-citizenship-teachers-plead> adresinden erişildi.
- Whiteley, P. (2014). Does citizenship education work? Evidence from a decade of citizenship education in secondary schools in England. *Parliamentary Affairs*, 67, 513-535. 18 Kasım 2016 tarihinde <https://academic.oup.com/pa/article/67/3/513/1457180/Does-Citizenship-Education-Work-Evidence-from-a> adresinden erişildi.